

**Andrzej Suszyński, Danuta
Zawadzka**

**Pobudzanie rozwoju kapitału
społecznego na obszarach wiejskich
Pomorza Środkowego**

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 8, 417-423

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Andrzej Suszyński
Danuta Zawadzka

POBUDZANIE ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH POMORZA ŚRODKOWEGO

Wstęp

Kapitał społeczny stanowi podstawowy czynnik szeroko rozumianego rozwoju, w tym lokalnego. Istnieje wiele koncepcji definiowania tego pojęcia. Według jednej z nich¹ kapitał społeczny jest cechą struktury społecznej, która wspiera konkretne działania jednostek podejmowane w ramach tej struktury. Ponadto odnosi się do takich cech społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć jego sprawność, ułatwiając skoordynowane działania². Zatem podstawowe funkcje kapitału społecznego to współdziałanie i rozwiązywanie problemów. W odniesieniu do obszarów wiejskich, w kontekście realizowanych celów polityki unijnej (spójności społecznej i gospodarczej regionów), czynnik ten nabiera szczególnego znaczenia. Aktywizacja społeczności obszarów wiejskich może mieć różny wymiar, jednak w opinii autorów, aspekty: ekonomiczny i społeczny (obok środowiskowego) wydają się najcenniejsze z punktu widzenia rozwoju lokalnego. Ekonomiczna aktywizacja wiąże się między innymi z pobudzaniem przedsiębiorczości na terenach wiejskich, natomiast społeczna – z pobudzaniem inicjatyw przedstawicieli lokalnych mających na celu między innymi kreowanie

¹ J.S. Coleman, *Foundations of Social Theory*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1994.

² R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu: Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995.

postaw obywatelskich, tworzenie struktur zrzeszeniowych oraz podnoszenie kwalifikacji zawodowych. Celem artykułu jest wskazanie inicjatyw lokalnych jako istotnego czynnika rozwoju kapitału ludzkiego na terenach wiejskich. Mając na uwadze powyższy cel, postawiono hipotezę badawczą: przedstawiciele społeczności lokalnych, pełniący rolę liderów społecznych, są w stanie przedsięwziąć działania mające na celu zdiagnozowanie sytuacji społeczno-gospodarczej w wymiarze lokalnym oraz przy pomocy jednostek samorządu terytorialnego oraz organizacji trzeciego sektora wdrożyć działania nakierowane na poprawę życia społeczności lokalnych. Badania przeprowadzono na terenie Pomorza Środkowego, przyjmując, iż jest to obszar byłych województw koszalińskiego i słupskiego³.

1. Cechy obszarów wiejskich regionu Pomorza Środkowego – uwarunkowania kapitału społecznego

Pomorze Środkowe jest obszarem spójnym pod względem fizyczno-geograficznym, historycznym, kulturowym, osadniczym, demograficznym oraz społeczno-gospodarczym. W sposób istotny wyróżnia się w makroregionie północnym pod względem gospodarczym⁴. Mimo nadmorskiego położenia udział tego regionu w krajowej gospodarce morskiej jest niewielki. Istotnie zaznacza się rolniczy charakter omawianego obszaru. Na ową odrębność składają się również odmienne funkcje decydujące o jego rozwoju. Ich oddziaływanie jest inne niż na pozostałych obszarach północnej Polski. Do podstawowych funkcji regionu Pomorza Środkowego zalicza się: rolnictwo i leśnictwo, przemysł i gospodarkę morską, turystykę i lecznictwo uzdrowiskowe⁵. Układ funkcjonalny wyznaczają

³ Przyjęto za E. Rydzem i A. Suszyńskim (E. Rydz, *Przemiany struktur społeczno-gospodarczych w okresie transformacji systemowej na Pomorzu Środkowym*, Wydawnictwo Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, Słupsk 2006; A. Suszyński, *Funkcje podstawowe w rozwoju społeczno-gospodarczym Pomorza Środkowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1993). Należy podkreślić, iż do reformy administracyjnej w 1975 należały do jednego województwa – koszalińskiego.

⁴ Por. W. Kacalak, *Podstawy efektywnego rozwoju Pomorza Środkowego w okresie 2000–2015*, w: *Integracja i rozwój Pomorza Środkowego*, red. A. Suszyński, S. Bartoszewski, L. Brożek, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2001, s. 27–38.

⁵ L. Brożek, A. Suszyński, *Pomorze Środkowe w nowym podziale administracyjnym*, w: *Integracja i rozwój Pomorza Środkowego*, red. A. Suszyński, S. Bartoszewski, L. Brożek, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2001, s. 10. Dla porównania – podstawowymi funkcjami byłych województw gdańskiego i szczecińskiego są: gospodarka morską, przemysł, turystyka i rolnictwo. Por. W. Janasz, Z. Silski, *Problemy intensywnego rozwoju regionów*, PWN, Warszawa-Poznań 1995, s. 25.

cztery rejony: nadmorski (gospodarka morską, turystyka i lecznictwo, rolnictwo), środkowy (rolnictwo, przemysł, leśnictwo), pojezierny (turystyka i lecznictwo uzdrowiskowe, leśnictwo, rolnictwo, przemysł) oraz południowy (rolnictwo, tereny specjalnego przeznaczenia, leśnictwo)⁶. W regionie Pomorza Środkowego zaznacza się istotnie dwubiegunowość z wykształconymi ośrodkami rozwoju regionalnego: Koszalinem i Słupskiem⁷. Miejska sieć osadnicza obejmuje 29 ośrodków⁸.

Obszar Pomorza Środkowego cechuje się swoistą odrębnością społeczno-gospodarczą. Z podstawowych funkcji gospodarczych tego obszaru, tak w okresie poprzedzającym II wojnę światową, jak i w czasach po jej zakończeniu, najistotniejszą rolę odgrywało rolnictwo wielkotowarowe. Były to duże majątki junkierskie, które przekształcone zostały w gospodarstwa państwowe – PGR-y. W strukturze władania ziemią przeważały one nad gospodarstwami indywidualnymi. Ta forma działalności rolniczej wywarła istotny wpływ na ukształtowanie się sieci osadniczej, system zabudowy osiedli, układ komunikacyjny, rozmieszczenie placówek oświatowych, kulturalnych, zdrowotnych itp. System zabudowy osiedli pracowników zatrudnionych w państwowej gospodarce rolnej nie był dostosowany do prowadzenia na ich bazie działalności rolniczej. Były to w zasadzie niewielkie wielorodzinne budynki mieszkalne. W użytkowaniu pracowników znajdowały się niewielkie działki rolne. System pracy w państwowym gospodarstwie rolnym nie sprzyjał nabywaniu doświadczenia w prowadzeniu działalności rolniczej. Zatrudnione osoby wykonywały dość wąski wycinek pracy. Nie sprzyjało to podnoszeniu kwalifikacji zawodowych oraz nabywaniu przedsiębiorczości w podejmowaniu własnej działalności. Przedsiębiorstwa państwowe, obok działalności podstawowej, zajmowały się również opieką zdrowotną, przedszkolną, kulturalną, dofinansowaniem szkół, a także zaopatrzeniem rodzin w produkty rolne.

Proces transformacji społeczno-gospodarczej w sposób szczególny dotknął mieszkańców terenów wiejskich. Likwidacja wielu zakładów pracy pozbawiła możliwości dodatkowego zatrudnienia części ludności dwuzawodowej chłoprobotników. Łącznie z upadkiem PGR-ów spowodowało to dynamiczny wzrost bez-

⁶ Por. B. Kubiak, *Główne problemy rozwojowe Pomorza Środkowego – ocena i kierunki przeobrażeń*, w: *Uwarunkowania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich wobec integracji z Unią Europejską*, red. L. Pałasz, Wydawnictwo Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie, Szczecin 2002, s. 57-62.

⁷ E. Rydz, *Funkcje Koszalina i Słupska w regionalnej sieci osadniczej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Słupsku, Słupsk 1990.

⁸ Por. E. Rydz: *Układ więzi regionalnych w obrębie Pomorza Środkowego*, w: *Integracja i rozwój Pomorza Środkowego*, op. cit., s. 53-70.

robocia oraz ubożenia ludności wiejskiej. Dodatkową trudnością był również brak możliwości zbytu produkcji, względnie jej nieopłacalność spowodowana tanim importem produktów rolnych. W sposób istotny ograniczone zostały możliwości eksportowe. Bardzo szybko okazało się, iż rolnictwo nie było w stanie zagospodarować wyzwolonych nadwyżek siły roboczej. Powstające na bazie likwidowanych PGR-ów nowe gospodarstwa rolne w sposób radykalny ograniczyły zatrudnienie, nie rekompensując ubytków miejsc pracy. Propagowane koncepcje samozatrudnienia – tworzenia własnych miejsc pracy – napotykały na szereg trudności. Złożyły się na to m.in.: niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej, w tym byłych pracowników PGR, brak odpowiednich kwalifikacji do podejmowania własnej działalności gospodarczej, brak przedsiębiorczości w połączeniu z rozszczeniową postawą wobec władz odpowiedzialnych za koordynację zatrudnienia, brak wzorów do naśladowania, trudna sytuacja materialna ludności ograniczająca możliwości inwestowania, w tym również zaciągania kredytów, brak zaplecza do prowadzenia działalności, niski popyt na usługi spowodowany trudną sytuacją materialną ludności wiejskiej. Powyższe czynniki doprowadziły do marginalizacji ludności wiejskiej obszarów Pomorza Środkowego⁹, stąd tak istotne stały się przedsięwzięcia z zakresu pobudzania kapitału społecznego.

2. Inicjatywy lokalne nakierowane na pobudzenie kapitału społecznego

W kontekście koncepcji kapitału społecznego wymienia się czynniki, które mogą kreować postawy obywatelskie i uruchamiać aktywność gospodarczą¹⁰:

1. Psychologiczna mobilizacja społeczności wiejskiej, w imię wspólnego celu.
2. Wyłonienie nie tylko wiarygodnego przywódcy, który potrafi protest (bunt) zmienić w konstruktywną działalność (aktywność), ale i powstanie tzw. grupy inicjatywnej.

⁹ J. Wilkin, *Przekształcenie Państwowych Gospodarstw Rolnych – procesy racjonalizacji i marginalizacji*, w: *Wielkoobszarowe gospodarstwa rolne, ich załogi i nowi gospodarze*, red. B. Fedyszak-Radziejowska, IRWiR PAN, Warszawa 1997, s. 43-55; W. Zglińska, *Wpływ transformacji Państwowych Gospodarstw Rolnych na przemiany rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, w: *Współczesne przekształcenia i przyszłość polskiej wsi*, red. B. Górz, Cz. Guzik, Studia Obszarów Wiejskich, Warszawa 2003, tom 4, s. 51.

¹⁰ I. Krzeziński, *Od protestu do stowarzyszenia – czy mamy szansę na obywatelską wieś?*, w: „Wieś i Rolnictwo”, suplement do nr 3/2003, IRWiR PAN, s. 126-128.

3. Wcześniejsze doświadczenia samodzielnej, społecznej działalności. Dotyczy to realizacji wszelkich inicjatyw społecznych przed 1989 rokiem w ramach tzw. czynu społecznego. Praca nad nimi daje cenne doświadczenie społeczne, potwierdzające możliwość współdziałania na rzecz wspólnego dobra.
4. Sieć organizacji pozarządowych (działa na rzecz umacniania się społeczeństwa obywatelskiego). W krajach Unii Europejskiej zwraca się uwagę na fakt, iż najlepsze efekty dają inicjatywy „oddolne” – lokalne. Zachęca się społeczność, aby same dokonywały oceny rozwoju swoich obszarów i proponowały przedsięwzięcia nakierowane na poprawę życia.

Szansą na rozwój obszarów wiejskich jest samorządność – stąd nakierowanie polityki i strumieni pieniężnych na liderów lokalnych i ich działalność. Inicjatywy te mają zachęcić do kreowania postaw obywatelskich, do tworzenia struktur zrzeszeniowych i organizacji samorządowych, których celem jest podejmowanie działań na rzecz społeczności lokalnych. Aby wyzwolić aktywność społeczną, potrzebne są działania nakierowane na¹¹: kształtowanie świadomości i poczucia znacznego wpływu na swoje środowisko, przezwyciężanie syndromu „wyuczonyj bezradności”, aktywizowanie mieszkańców wsi do wspólnego działania oraz wzajemnej pomocy, wskazywanie kierunków korzystnych działań, kreowanie i kształcenie liderów społeczności wiejskich, którzy pokazaliby, co i jak zrobić, aby podnieść standard życia, oraz wskazali zalety i korzyści współdziałania na rzecz poprawy życia na wsi.

Wspieranie inicjatyw lokalnych służy realizacji celów głównych polityki unijnej – gospodarczej i społecznej spójności warunków życia i wyrównywania szans rozwoju regionów Unii Europejskiej. Jednym z wymiarów realizacji wspomnianych celów jest inicjatywa wspólnotowa Leader+, która ma na celu, w oparciu o współpracę na poziomie regionalnym, wdrażanie strategii rozwoju terenów wiejskich. Projekt „Lepsza wieś”, realizowany w ramach programu Leader+ (zgodnie z umową Nr L/01/159/2005 w ramach Schematu I SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”; Priorytet 2, Działanie 2.7 „Pilotażowy Program Leader+”) miał na celu aktywizację mieszkańców obszarów wiejskich Pomorza Środkowego z głównym założeniem poprawy ich jakości życia. Teren projektu objął 10 gmin o łącznej liczbie 77 552

¹¹ M. Adamowicz, E. Dresler, *Spółeczeństwo obywatelskie w opinii mieszkańców obszarów wiejskich na przykładzie powiatu Biała Podlaska*, w: „Wieś i Rolnictwo”, suplement nr 3/2003, IRWiR PAN, s. 167.

mieszkańców (Będzino, Biesiekierz, Bobolice, Manowo, Polanów, Sianów, Świeszyno, Tychowo, Biały Bór, Malechowo), podobnych pod względem społecznym, gospodarczym i przyrodniczym. Dało to podstawy do wspólnego planowania przedsięwzięć nastawionych na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich regionów Pomorza Środkowego w ramach kreowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich. W toku prac nad realizacją projektu dokonano szczegółowych diagnoz obszaru objętego ZSROW (przedsiębiorczości, rozwoju społecznego, środowiska, rozwoju społeczeństwa informacyjnego, turystyki, priorytetów rozwojowych dla jednostek samorządu terytorialnego objętego projektem) oraz zidentyfikowano czynniki potencjalnie wpływające na rozwój obszarów wiejskich.

Powołanie wielosektorowego partnerstwa zostało zainicjowane w 2004 roku przez trzy organizacje partnerskie: Fundację „Nauka dla Środowiska” – niezależną organizację pozarządową o charakterze proekologicznym, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Pomorza Środkowego – powstałe w wyniku przekształcenia Związku Miast i Gmin Pomorza Środkowego – oraz Politechnikę Koszalińską – największy ośrodek akademicki w regionie.

W ramach realizacji schematu I Pilotażowego Programu Leader+ powstała Lokalna Grupa Działania, jako Środkowopomorska Grupa Działania. Złożyła wniosek o wpis do KRS w dniu 24 maja 2006 r. i od tego czasu formalnie rozpoczęła swoje działania, mając status fundacji. Celem fundacji jest działanie na rzecz wszechstronnego rozwoju obszarów wiejskich, w szczególności realizowanie Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich dla obszaru gmin Pomorza Środkowego. Organizacja działa, jako fundacja w rozumieniu przepisów w sprawie Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”. Fundacja, działając na rzecz obszarów wiejskich, uwzględnia potrzeby związane z ochroną oraz promocją środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno-kulturowych, odpowiada na potrzeby związane z rozwojem turystyki oraz popularyzuje i rozwija produkcję produktów regionalnych. Fundacja jest organizacją otwartą na wszystkie podmioty z terenu Pomorza Środkowego ze sfery organizacji pozarządowych, sektora biznesu czy też samorządu. Fundacja, przyjmując w poczet Rady Fundacji nowe podmioty, będzie realizowała ideę i działała zgodnie z wytycznymi SPO w zakresie przyjmowania nowych członków i funkcjonowania LGD. Przyjęto zasadę, iż Środkowopomorska Grupa Działania jest organizacją o charakterze otwartym i mogą do niej przystąpić wszelkie zainteresowane podmioty mające cele zbieżne z celami i misją Środkowopomorskiej Grupy Działania oraz działające na terenie

wdrażania ZSRROW. Powiększanie grona LGD będzie oparte na zasadzie równej partycypacji i zachowania równego parytetu NGO – JST – biznes.

Podsumowanie

Pobudzanie rozwoju kapitału społecznego na obszarach wiejskich w Polsce jest dość trudnym procesem. Zapóźnienie gospodarcze tychże obszarów oraz niska aktywność społeczna mieszkańców przesądzają o konieczności wspierania działań nakierowanych na podnoszenie jakości życia oraz kreowanie postaw obywatelskich. Przykład Pomorza Środkowego zdaje się potwierdzać, iż warto pobudzać takie inicjatywy poprzez motywowanie lokalnych liderów do zrzeszania się i działania na rzecz społeczności obszarów wiejskich.

To właśnie oddolne inicjatywy w największym stopniu stymulują rozwój kapitału społecznego.

SOCIAL CAPITAL DEVELOPMENT STIMULATION ON RURAL AREAS OF MIDDLE POMERANIA

Summary

Social capital is one of the basic factors of local development. The aim of the paper is to evaluate the local initiatives as an essential stimulus for social capital development on rural areas. The research were made on Middle Pomerania with an assumptions that this area includes previous koszalińskie and słupskie voivodships.

*Translated by Andrzej Suszyński
and Danuta Zawadzka*